

ΠΡΟΣ ΚΑΤΑΡΓΗΣΗ ΤΗΣ ΘΑΝΑΤΙΚΗΣ ΠΟΙΝΗΣ

Παλαιότερες εξελίξεις και σύγχρονες προοπτικές*

ΝΕΣΤΩΡ Ε. ΚΟΥΡΑΚΗΣ

Αναπληρωτής Καθηγητής Εγκληματολογίας
Τμήμα Νομικής Πανεπιστημίου Αθηνών

Μολονότι είναι βέβαιο πως η θανατική ποινή σημειώνει κατά τη σύγχρονη εποχή μια σταθερή υποχώρηση στη νομοθεσία και νομολογία των οικονομικά και πολιτιστικά ανεπτυγμένων χωρών, έχει πάντως να επιδείξει μίαν εντυπωσιακή μακροβιότητα σε όλη τη διάρκεια της ανθρώπινης ιστορίας, ενώ και σήμερα ακόμη εξακολουθεί να εφαρμόζεται στις μισές περίπου χώρες του κόσμου, ιδίως δε στις εδαφικά μεγαλύτερες και πολιτικά σπουδαιότερες από αυτές, όπως οι Η.Π.Α., η Ρωσία και η Κίνα.

Ο συγγραφέας επιχειρεί στο δοκίμιο αυτό να επισκοπήσει τις παλαιότερες και σύγχρονες εξελίξεις στο θέμα της θανατικής ποινής και να εξηγήσει τους λόγους αυτής της μακροβιότητας, εξετάζοντας παράλληλα το εάν και κατά πόσον οι συνθήκες που ευνοούσαν παλιότερα τη διάδοση της ποινής αυτής έχουν μεταβληθεί στις ημέρες μας.

«... Ο τάδε δολοφόνησε έξω από την πόλη στο μεγάλο δρόμο έναν άνθρωπο. Ο τάδε αυτός αν διευθυνόταν καλύτερα, θα ήταν ο καλύτερος πολίτης που θα εξυπηρετούσε την πόλη. Αυτό το κεφάλι του λαϊκού ανθρώπου, καλλιεργείστε το, οργώστε το, ποτίστε το, φωτίστε το, ηθικοποιείστε το, δε θα γίνει τότε ανάγκη να το κόψετε!...»

Victor Hugo, Μπροστά στη λαιμητόμο (1834)

1. Είναι γεγονός ότι η θανατική ποινή σημειώνει κατά τη σύγχρονη εποχή μια σταθερή (αν και όχι αδιάπτωτη) υποχώρηση στις νομοθεσίες των οικονομικά και πολιτιστικά ανεπτυγμένων χωρών. Η υποχώρηση αυτή παρατηρείται τόσο από την άποψη της συχνότητας στην επιβολή και εκτέλεση της θανατικής ποινής, όσο και από την άποψη των μέσων για την εκτέλεσή της, τα οποία είναι οπωσδήποτε λιγότερο απάν-

---

* Εισήγηση που έγινε στο Συνέδριο της Διεθνούς Αμνηστίας για την κατάργηση της θανατικής ποινής. Για μια αναλυτικότερη διερεύνηση των ζητημάτων που θέτει η θανατική ποινή βλ. π.χ. τις εργασίες μου «Ποινική Καταστολή» Αθήνα: Α.Ν. Σάκκουλας, 1985, ιδίως σελ. 258-266 και λήμμα «Θανατική Ποινή» στην Εγκυκλοπαίδεια «Πάπυρος-Λαρούς-Μπριτάνικα», τ. 27, σελ. 268-270 (1987), όπου περαιτέρω αναπτύξεις και βιβλιογραφικές παραπομπές, ιδίως σχετικά με την επιχειρηματολογία που διατυπώνεται υπέρ ή κατά της θανατικής ποινής.

θρωπα και βασανιστικά από εκείνα παλαιότερων εποχών (σταύρωση, ανασκολοπισμός, τετραχισμός, κάψιμο κ.λπ.).

Ωστόσο οι διαπιστώσεις αυτές δεν θα πρέπει να δημιουργούν ένα επίπλαστο κλίμα ευφορίας ότι η θανατική ποινή αποτελεί πλέον στον σύγχρονο κόσμο ένα απλό λείψανο του παρελθόντος. Η παρατηρούμενη υποχώρησή της, εάν εκτιμηθεί μακροπρόθεσμα, έχει μάλλον περιορισμένο χαρακτήρα, και γεωγραφικά και ιστορικά.

2. *Γεωγραφικά*, η θανατική ποινή έχει μεν καταργηθεί de jure ή de facto σε όλες τις χώρες του Συμβουλίου της Ευρώπης (με εξαίρεση την Τουρκία), αλλά εξακολουθεί και σήμερα να κυριαρχεί τόσο στις σοσιαλιστικές χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, όσο και στις υπόλοιπες χώρες του κόσμου. Ακόμα και στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, έπειτα από κάποιες παλινδρομήσεις του Ανώτατου Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου κατά τα έτη 1972 (*Furman v.s. Georgia*) και 1976 (*Gregg v.s. Georgia*), η θανατική ποινή εφαρμόζεται σε 36 από τις 52 Ομόσπονδες Πολιτείες, ήδη δε περί τα μέσα 1988 υπήρχαν περί τους 2.182 μελλοθανάτους που περίμεναν την εκτέλεσή τους (βλ. Δελτίο Τύπου της Ελληνικής Επιτροπής Διεθνούς Αμνηστίας, βασισμένο στην Έκθεση της Διεθνούς Αμνηστίας «Όταν το Κράτος σκοτώνει... Η θανατική ποινή εναντίον των ανθρώπινων δικαιωμάτων», 1989· πρβλ. και *Amnesty International, Report 1988, London 1988*, σελ. 11). Εξάλλου και γενικότερα στον κόσμο, μόνο 32 χώρες την έχουν καταργήσει ολοκληρωτικά, άλλες 18 χώρες για εγκλήματα του λεγόμενου κοινού ποινικού δικαίου, ενώ περί τις 16 χώρες, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, έχουν απλώς πάψει να την εκτελούν κατά τα τελευταία τουλάχιστον 10 χρόνια. Επομένως οι χώρες όπου δεν σημειώνονται θανατικές εκτελέσεις είναι μόλις 66 επί συνόλου 134 χωρών, δηλ. ποσοστό κάτι λιγότερο από 50% σε σχέση με τις χώρες που εξακολουθούν να διατηρούν και να εφαρμόζουν — πολύ συχνά για πολιτικά αντιφρονούντες και με συνοπτικές διαδικασίες — τη θανατική ποινή.

3. Επίσης και *ιστορικά*, η θανατική ποινή άρχισε να σημειώνει αισθητή υποχώρηση μόνο μετά τα μέσα του 18ου αι. Με εξαίρεση το κλασικό αττικό δίκαιο και τη νομοθεσία της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας, οπότε η θανατική ποινή γνώρισε μια σχετική χαλάρωση στην απειλή και εφαρμογή της, ολόκληρη η ιστορία της ανθρωπότητας κατά την αρχαία, μέση και νεότερη εποχή χαρακτηρίζεται — κυρίως για τους οικονομικά ασθενέστερους εγκληματίες — από μίαν απόλυτη σχεδόν κυριαρχία της θανατικής ποινής ακόμη και για μικρής σημασίας εγκλήματα (π.χ. κλοπή λαχανικών). Πάντως σ' ένα μεταγενέστερο στάδιο αρχίζουν να παρατηρούνται οι πρώτες ουσιαστικές αντιδράσεις σ' αυτήν την κατάσταση. Ιδίως αντιτάσσονται στη θανατική ποινή οι Διαφωτιστές (και

προ πάντων ο Cesare Beccaria) που θεωρούν ότι η υποτιθέμενη εκφοβιστική της δύναμη δεν είναι τόσο διαρκής όσο εκείνη μιας συνεχούς στέρησης της ελευθερίας. Υπό την επίδραση των νέων αυτών ιδεών διαμορφώνεται τελικά η γαλλική επαναστατική νομοθεσία (Ποινικός Κώδικας) της 25.9.1791, η οποία χωρίς να φθάσει έως την πλήρη κατάργηση της θανατικής ποινής, μειώνει σημαντικά τον αριθμό των εγκλημάτων που απειλούνται με αυτήν από 115 σε 32 και προβλέπει ένα ενιαίο τρόπο εκτέλεσής της με αφαίρεση της ζωής, χωρίς πρόσθετα βασανιστήρια. Ανάλογες εξελίξεις σημειώνονται παράλληλα και σε άλλες χώρες, όπως στη Μ. Βρεταννία, όπου μέσα σε 60 χρόνια και έως το 1839 ο αντίστοιχος κύκλος εγκλημάτων περιορίζεται από 350 σε 17 (αλλά με λιγότερο περιπτώσιολογικό χαρακτήρα). Στις εξελίξεις αυτές συμβάλλουν και ορισμένοι στοχαστές του ρομαντισμού και του φιλελευθερισμού, όπως ο Victor Hugo, που θεωρούν ότι η ύπαρξη της θανατικής ποινής είναι αντίθετη με τον πολιτισμό και την αξιοπρέπεια του ανθρώπου, καθώς και ότι μπορεί να οδηγήσει σε ανεπανόρθωτες δικαστικές πλάνες. Λίγο αργότερα, όμως, περί τα τέλη του 19ου αι. κ.εξ. σημειώνεται στην Ευρώπη μια ανάστροφη τάση για επανεισαγωγή της θανατικής ποινής, κυρίως λόγω της ταραγμένης πολιτικής ζωής στο εσωτερικό των χωρών και διεθνώς (κοινωνικές διεκδικήσεις, ολοκληρωτικά καθεστώτα, πόλεμοι κ.λπ.). Ενδεικτικό μάλιστα της νέας τάσης είναι το γεγονός ότι και η ίδια η Ιταλία, που είχε καταργήσει ολοσχερώς τη θανατική ποινή με τον Ποινικό Κώδικα Zanardelli του 1889, την επαναφέρει το 1930 με τον Ποινικό Κώδικα Rocco, κυρίως υπό την επίδραση των κηρυγμάτων του φασισμού και της ιταλικής θετικής σχολής. Πάντως η τάση αυτή, μετά τις επώδυνες εμπειρίες του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και τη συνακόλουθη ενίσχυση των ανθρωπιστικών ιδεωδών, παρουσιάζεται σήμερα να δίνει και πάλι τη θέση της σε μια ευρύτερη κίνηση για περιορισμό ή και κατάργηση της θανατικής ποινής.

4. Πώς όμως μπορεί να εξηγήσει κανείς αυτή τη μακροβιότητα της θανατικής ποινής; Και πόσο πολύ οι συνθήκες που ευνοούσαν παλιότερα τη διάδοση της ποινής αυτής έχουν μεταβληθεί στις ημέρες μας; Τα ερωτήματα αυτά μας φέρνουν, πιστεύω, στην καρδιά του προβλήματος της θανατικής ποινής.

5. Μια εύλογη απάντηση για το πρώτο ερώτημα, όπως τουλάχιστον προκύπτει από την προηγηθείσα ιστορική επισκόπηση, είναι αυτή που συσχετίζει την *κατά το παρελθόν μακροβιότητα της θανατικής ποινής* με τη θετική (ή, έστω, ανεκτική) στάση απέναντί της από τα κυριότερα στοιχεία μιας οργανωμένης σε κράτος κοινωνίας, δηλ. από την κρατική εξουσία και τον λαό:

Η κρατική εξουσία ασκήθηκε επί αιώνες (και ασκείται ακόμη στις περισσότερες χώρες της γης) με βάση το γνωστό αξίωμα ότι είναι αποτελεσματικότερη η διακυβέρνηση που στηρίζεται στον φόβο, παρά στην αγάπη προς τον ηγεμόνα (N. Machiavelli, *Il principe*, και ελλ. μτφρ. «Ο ηγεμών» από τον Λ. Παυλίδη, Αθήνα α.χ., κεφ. XVII, σελ. 87· πρβλ. και Πολυβίου, *Ιστορία* Ε' 11.6).

Συνεπώς, για την εδραίωση και διατήρηση της κρατικής εξουσίας με αυτή την *αυταρχική μορφή*, ουσιώδη ρόλο έπαιξε ανέκαθεν και ο μηχανισμός της ποινικής καταστολής ο οποίος, έχοντας ως αιχμή του δόρατος τη θανατική ποινή, ανοίγει τον δρόμο προς δύο κατευθύνσεις: αφ' ενός για τον παραμερισμό και την εξόντωση επικίνδυνων, ως προς τους κρατούντες, πολιτικών αντιπάλων, και αφ' ετέρου για την άσκηση γενικότερου εκφοβισμού απέναντι στον πληθυσμό μιας χώρας, κυρίως δε απέναντι σ' εκείνους που θα τολμούσαν ν' αντιταχθούν στην εξουσία και στην κοινωνικοθητική τάξη που αυτή εκπροσωπεί (έτσι π.χ. κατά την περίοδο του Μεσαίωνα και της Αναγέννησης — πρβλ. M. Foucault, *Surveiller et Punir, Naissance de la Prison*, Paris: Gallimard, 1975, σελ. 52 και ελλ. μτφρ. «Επιτήρηση και Τιμωρία. Η Γέννηση της Φυλακής», Αθήνα: Ράππας 1989, σελ. 67, πρβλ. επίσης για τη ρωμαϊκή περίοδο: Dig. 48, 19, 16. 10 και 48, 19, 38. 5).

Από την άλλη πλευρά, πάλι, ο λαός (με την πολιτειακή έννοια του όρου) όχι μόνο δεν αντέδρασε, επί αιώνες, στην τακτική αυτή της κρατικής εξουσίας, αλλά και πολύ συχνά την επιδοκίμασε. Θεώρησε δηλ. τη θανατική ποινή ως ένα σύμβολο ασφάλειας και ως ένα βασικό τρόπο περιστολής της εγκληματικότητας, συγχρόνως, δε, ως ένα κύριο μέσο για απόδοση δικαιοσύνης και για αποκατάσταση της ηθικής τάξης. Οι θετικές αυτές αντιδράσεις του κοινού απέναντι στη θανατική ποινή είχαν επομένως μια συναισθηματική φόρτιση: Συνδέονταν *πρώτον* με την εγγενή τάση του ανθρώπου να καθησυχάζει με κατασταλτικά μέτρα ορισμένες *φοβίες* του απέναντι σε μια εικαζόμενη ή και πραγματική απειλή της εγκληματικότητας (έγινε δηλ. δεκτό ότι με την απειλή της θανατικής ποινής για όσο το δυνατόν περισσότερα εγκλήματα, οι εγκληματίες θα διστάσουν ν' αναλάβουν δράση και ο κόσμος θα μπορεί να αισθάνεται ήσυχος και ασφαλής) και, *δεύτερον*, συνδέονταν με την ψυχολογική ανάγκη του κάθε ανθρώπου να τιμωρείται ο εγκληματίας ανάλογα με τη βαρύτητα των πράξεών του και «να πληρώνει» έτσι γι' αυτές.

6. Στην εποχή μας τα πράγματα όμως φαίνεται να έχουν αλλάξει ριζικά, τουλάχιστον, όπως ανέφερα, στις οικονομικά και πολιτιστικά ανεπτυγμένες χώρες. Ειδικότερα θα μπορούσαν να σημειωθούν τα εξής, κατά κάποιο τρόπο και ως απάντηση στο δεύτερο ερώτημα που θέσαμε προηγουμένως:

7. Η κρατική εξουσία έπαψε να έχει τον απόλυτο και αυταρχικό χαρακτήρα που τη διέκρινε άλλοτε, η δε θεμελίωσή της δεν ανάγεται πλέον σε μεταφυσικά ή ιδεαλιστικά/ηθικά πρότυπα, αλλ' αντίθετα σε ιδέες που σχετίζονται με την προαγωγή της ανθρώπινης αξίας. Όπως υπομνήσθηκε και από τον Καθηγητή Δεσποτόπουλο, το αξίωμα του Seneca ότι «ο άνθρωπος είναι κάτι το ιερό για τον άνθρωπο» (*homo res sacra homini*) έχει αποκτήσει κατά τα τελευταία χρόνια μια καινούργια λάμψη και σημασία. Εάν, όμως, ο άνθρωπος αποτελεί την ύπατη αξία στην κοινωνική πυραμίδα, και εάν, κατά τη διατύπωση του Συντάγματος, «ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας» (α. 2 παρ. 1 Συντ.), τότε είναι πρόδηλο ότι ο άνθρωπος *ουδέποτε* μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μέσον για την επίτευξη κρατικών ή έστω κοινωνικών σκοπών (π.χ. για επίδειξη δύναμης της κρατικής εξουσίας ή για λόγους παραδειγματισμού/εκφοβισμού των άλλων, μέσω μιας θανατικής εκτέλεσης). Κάτω από το πρίσμα αυτό, στις λεγόμενες προοδευτικές ή φιλελεύθερες κοινωνίες, εκεί όπου τα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου θεωρούνται σεβαστά και απαραβίαστα, η θανατική ποινή αποκρούεται ως «αυταρχικό κατάλοιπο του παρελθόντος, που νοθεύει τον δημοκρατικό χαρακτήρα» τους και που στηρίζεται σ' ένα ηθελημένο χάσμα ανάμεσα στην εξουσία, με την ωμή μορφή της, και στον λαό (βλ. Κ.Ι. Δεσποτόπουλο εις ΕΕΝ 42:1975, 649-652, Γ.Α. Μαγκάκη εις εφημ. «Το Βήμα» της 16.12.1979, σελ. 6 και Κ.Δ. Φινοκαλιώτη, Η θανατική ποινή ως πρόβλημα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Αθήνα/Κομοτηνή: Α.Ν. Σάκκουλας, 1983, ιδίως σελ. 57 επ.). Εξάλλου, διαφοροποίηση σημειώθηκε κατά τα τελευταία χρόνια και προς δύο άλλες κατευθύνσεις. Από τη μια πλευρά, οι σκοποί της ποινής και του ποινικού δικαίου ξέφυγαν από το εκφοβιστικό-ανταποδοτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπύχθηκαν επί αιώνες και απέκτησαν έναν περισσότερο κοινωνικό και ηθικοποιητικό χαρακτήρα, με έμφαση στην κοινωνική επανένταξη του εγκληματία και στην ηθική διαπαιδαγώγηση των ευρύτερων πληθυσμιακών στρωμάτων. Από την άλλη πλευρά, άρχισε να γίνεται συνείδηση ότι οι περισσότερες εγκληματικές πράξεις τελούνται από άτομα με εύθραυστη ψυχολογική ισορροπία και με βεβαρημένο κοινωνικοοικονομικό παρελθόν (ιδίως: κακές συνθήκες κατοικίας και διαβίωσης), άτομα δηλ. που μπορούσαν εύκολα να εξωθηθούν σε εγκληματικές πράξεις για λόγους που υπερβαίνουν πολύ συχνά το προσωπικό τους δύνασθαι/βούλεσθαι και την *lato sensu* ποινική τους ευθύνη. Αλλ' εάν η ποινική ευθύνη, έστω και με την ευρεία της έννοια, δεν μπορεί ν' αποδοθεί αποκλειστικά στους εγκληματίες αυτούς, τότε πώς μπορεί να τους επιβάλλεται η εσχάτη των ποινών; (Cf. Roxin εις: Cf. Roxin/G. Arzt/Kl. Tiedemann, Einführung in das

Strafrecht und Strafprozeßrecht, Heidelberg: C.F. Müller, 1983, σελ. 10). Και γενικότερα:

Είναι, άραγε θεμιτό η κοινωνία με την οργανωμένη μορφή της Πολιτείας να έρχεται και να προβαίνει σε θανατικές εκτελέσεις, κατεβάζοντας έτσι το επίπεδό της σε εκείνο του τελευταίου συγερού εγκληματία και παραγνωρίζοντας συγχρόνως την ηθικοποιητική/διαπαιδαγωγική της αποστολή και τις ενδεχόμενες ευθύνες της στη δημιουργία εγκληματιών; Απαντώ ανεπιφύλακτα — όχι!

8. Αλλά και από την πλευρά του λαού παρατηρούνται κατά τη νεότερη εποχή σημαντικές *εξελίξεις, κυρίως ενόψει της σταθερής ανόδου του μορφωτικού και κοινωνικοοικονομικού του επιπέδου.*

Με την άνοδο του επιπέδου αυτού οι διάφορες φοβίες απέναντι σε μίαν εικαζόμενη ή και πραγματική απειλή της εγκληματικότητας, καθώς και οι συμπαραομαρτούσες τάσεις για ανταποδοτική δικαιοσύνη, παραχωρούν βαθμιαία τη θέση τους σε μια νηφαλιότερη και ορθολογικότερη αντιμετώπιση των πραγμάτων. Η αποδοχή του νόμου και των κυρώσεών του από τον πολίτη, είτε πρόκειται για την τιμώρηση τρίτων προσώπων — εγκληματιών, είτε και για τη συμμόρφωση του ίδιου του πολίτη με τις διατάξεις του νόμου, γίνεται πλέον, ανάλογα με το επίπεδο αυτό, όχι τόσο από φοβία για τις συνέπειες, όσο προ πάντων από μια, κατά τις ιδέες του Kant, εσωτερική κατάφαση προς το περιεχόμενο του νόμου και προς τις ηθικές επιταγές που αυτός ενσαρκώνει. Οι τύψεις από την παράβαση και η επιδοκιμασία των άλλων για τον σεβασμό του νόμου αποτελούν έτσι, πολλές φορές, σημαντικότερο (και σταθερότερο, θα έλεγα) κίνητρο αποδοχής του νόμου από τις επαπειλούμενες καθαρά νομικές κυρώσεις του. Η εκφοβιστική λειτουργία των ποινών μεταρσιώνεται, συνακόλουθα, σε διαπαιδαγωγική λειτουργία. Και η αυστηρότητα των ποινών περιορίζεται, αν όχι ανατρέπεται, από τις αρχές της αναγκαιότητας και της αναλογίας, με βασικό και ανυπέρβλητο όριο τη δικαιοσύνη και την ωφελιμότητα: «Καμιά ποινή πέρα από αυτό που επιβάλλει η δικαιοσύνη και η ωφελιμότητα» είναι το αξίωμα που πρυτανεύει πλέον στο ποινικό δίκαιο ήδη από την εποχή του Pelegrino Rossi (βλ. Ph. *Graven*, *La politique criminelle néoclassique*, εις: *Des libertés et des peines. Actes du Colloque Pellegrino Rossi*, Genève: Librairie de l'Université, 1980, 107-128:122, πρβλ. γενικότερα και Jan *Gorecki*, *Capital Punishment, Criminal Law and Social Evolution*, New York: Columbia University Press, 1983, σελ. 65 επ.).

9. Οι παραπάνω σκέψεις για τη σημασία της μόρφωσης και του (υψηλού) κοινωνικοοικονομικού επιπέδου στη διαμόρφωση των αντιλήψεων του κοινού για τη θανατική ποινή θα μπορούσαν, νομίζω, έως ένα βαθμό, να τεκμηριωθούν ως προς τις τάσεις της σύγχρονης εποχής

μας, με ορισμένα αποτελέσματα των λεγόμενων «σφυγμομετρήσεων της κοινής γνώμης» ή «δημοσκοπήσεων».

10. Βεβαίως, ούτε οι σφυγμομετρήσεις του είδους αυτού παρέχουν πάντοτε τα εχέγγυα μιας αντικειμενικής συλλογής και αξιολόγησης δεδομένων, ούτε και οι παράγοντες που επιδρούν στη διαμόρφωση «στάσεων» (attitudes) του κοινού απέναντι στη θανατική ποινή μπορούν να περιορισθούν μόνο στην εν λόγω κατηγορία γνωρισμάτων. Είναι δηλ. εν πρώτοις γνωστές οι αντιρρήσεις που έχουν εκφρασθεί επανειλημμένα για την αξία διαφόρων «δημοσκοπήσεων», όπου αφ' ενός το εξεταζόμενο δείγμα πληθυσμού στερείται της αναγκαίας αντιπροσωπευτικότητας προς συναγωγή γενικότερων συμπερασμάτων, αφ' ετέρου, δε, ο χρόνος ή και ο τρόπος υποβολής των ερωτημάτων (ιδίως: κείμενο ερωτηματολογίου και σειρά των ερωτήσεων) αδυνατούν να εξασφαλίσουν τη λήψη κατά το δυνατόν ανεπηρέαστων απαντήσεων από τους ερωτώμενους. Διερωτάται π.χ. κανείς τι αξία μπορεί να έχει μια «σφυγμομέτρηση κοινής γνώμης» που γίνεται έπειτα από συνταρακτικά εγκλήματα (οπότε είναι φυσικό να εμφανίζονται ενισχυμένοι οι υποστηρικτές της θανατικής ποινής) και με τρόπο ώστε να εκμαιεύεται η καταφατική απάντηση του κοινού: «Θα θέλατε να καταδικαστούν σε θάνατο οι ένοχοι της εταιρείας φονιάδων;» —βλ. ωστόσο περ. «Επίκαιρα» της 7.5.1987, όπου, βεβαίως, «το 72% από τους ερωτώμενους ζήτησαν να εφαρμοστεί η θανατική ποινή για τέτοιους εγκληματίες»... (για τις παγίδες και τους κινδύνους που εμπρικλείουν τέτοιες αφελείς δημοσκοπήσεις βλ. ιδίως σχετικά άρθρα του A. Reigner (ελλ. μτφρ. Α.Κ. Παπαχρίστου) στην Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, 25:1975, 385-394, του Γ.Α. Κουμάντου στην εφημ. «Τό Βήμα» της 16.11.1980, σελ. 4 και στο διεξοδικό έργο του Γ. Κατζουράκη «Η σφυγμομέτρηση. Μύθος της κοινής γνώμης και ιδεολογική επιβολή», Αθήνα: Καστανιώτης, 1985, σελ. 48 επ. Επίσης: W. Lippmann, Κοινή Γνώμη, ελλ. μτφρ. Γ. Καραγιάννη, Αθήνα: Κάλβος 1988). Εξάλλου, προφανείς είναι και οι αντιρρήσεις που μπορούν να προβληθούν σχετικά με την υπερτίμηση της σημασίας ορισμένων δημογραφικών παραγόντων (κυρίως: μορφωτικό και κοινωνικοοικονομικό επίπεδο) για την ερμηνεία την «στάσεων» του κοινού απέναντι στη θανατική ποινή, αφού για τη διαμόρφωση των στάσεων αυτών είναι βέβαιο ότι συμβάλλουν και πλήθος άλλων παραγόντων, όπως η ατομική δομή της προσωπικότητας του κάθε ερωτώμενου (π.χ. αυταρχική και επιθετική προσωπικότητα), οι προσωπικές του εμπειρίες από εγκληματικές πράξεις εις βάρος του, το γενικότερο αίσθημα (αν)ασφάλειας που διακατέχει αυτό το πρόσωπο (ιδίως σε συνδυασμό με το φύλο, την ηλικία και τη γενικότερη αντίληψή του για την ύπαρξη ή μη εκτεταμένης εγκληματικότητας σε μια περιοχή), οι επιδράσεις που ασκούνται στο πρόσωπο αυτό από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, κ.λπ. Τέλος μια γε-

νικότερη αντίρρηση θα μπορούσε να διατυπωθεί αναφορικά με την αξία δημοσκοπήσεων που στηρίζονται απλουστευτικά και «μονοκόμματα» στην εξακρίβωση μιας θετικής ή αρνητικής στάσης του κοινού απέναντι στη θανατική ποινή, χωρίς να εμβαθύνουν και να διερευνούν τα θεμέλια, τις λειτουργίες και τη σημασία αυτών των στάσεων.

11. Οι πιο πάνω προβληματισμοί, στο μέτρο που συνειδητοποιήθηκαν και αντιμετωπίστηκαν με σοβαρότητα από τους ερευνητές, συνέτειναν ώστε το επίπεδο των ερευνών που διεξήχθησαν κατά τα τελευταία χρόνια για τη στάση της «κοινής γνώμης» απέναντι στο πρόβλημα της θανατικής ποινής να εμφανίζεται ως ιδιαίτερα υψηλό και ν' ανταποκρίνεται, λιγότερο ή περισσότερο, στις επιστημονικές απαιτήσεις ερευνών του είδους αυτού. Από τις έρευνες αυτές προκύπτει λοιπόν πράγματι ότι τόσο η μόρφωση όσο και η κοινωνικοοικονομική κατάσταση διαδραματίζουν πρωτεύοντα ρόλο στη διαμόρφωση της στάσης αυτής, παράλληλα με την ηλικία και (σε μικρότερο βαθμό) ορισμένες ιδιότητες της προσωπικότητας. Έτσι, π.χ., στη δυτικογερμανική έρευνα του Egon Stephan επί 604 ατόμων της πόλης Freiburg που κλήθηκαν, κατά τους μήνες Νοέμβριο και Δεκέμβριο 1973, να πάρουν θέση στην (πάντως, αξιολογικά φορτισμένη) παρατήρηση «είναι κρίμα που σήμερα δεν υπάρχει πια θανατική ποινή για ιδιαίτερος σοβαρά εγκλήματα», διαφώνησαν 71,1% των ερωτηθέντων με πανεπιστημιακό δίπλωμα, αλλά μόλις 34,9% των αποφοίτων δημοτικού σχολείου, που εκδηλώθηκαν αντίθετα, κατά το μεγαλύτερο μέρος τους (65,1%), υπέρ της θανατικής ποινής. Επίσης διαφώνησαν 63,3% των ερωτηθέντων με επάγγελμα ανώτερου κοινωνικού επιπέδου αλλά 35,0% των «κατωτέρων» κοινωνικών διαστρωματώσεων. Και ακόμη, διαφώνησαν 73,0% ατόμων ηλικίας 15-20 ετών έναντι 29,9% ατόμων άνω των 60 ετών, που τάχθηκαν έτσι στην πλειονότητά τους (70,1%) υπέρ της θανατικής ποινής. Αξιοσημείωτο είναι ότι σε όλες αυτές τις περιπτώσεις οι ενδιάμεσες κατηγορίες ερωτηθέντων (π.χ. ηλικίες 41-50 ετών) συγκέντρωσαν αντίστοιχα ενδιάμεσα ποσοστά που κλιμακώνονται, μάλιστα, αρμονικά μεταξύ των δύο άκρων και επιβεβαιώνουν, με τον τρόπο αυτό, την απόλυτη συσχέτιση μορφωτικού-κοινωνικοοικονομικού επιπέδου και αντιλήψεων περί θανατικής ποινής. Εξάλλου διαπιστώθηκε στην ίδια έρευνα ότι κάποια σημασία στη διαμόρφωση αυτών των αντιλήψεων έχουν και ορισμένα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας: Συνήθως, δηλ., τάσσονται κατά της θανατικής ποινής άτομα που εμφανίζουν προσωπικότητα μάλλον «ανοιχτή» και χωρίς ιδιαίτερες τάσεις επιβολής, με άλλη διατύπωση: άτομα που έχουν την τάση ν' αναγνωρίζουν τα λάθη τους και να μην επιδιώκουν την επικράτηση των απόψεών τους με αυταρχικό-κομφορμιστικό τρόπο (βλ. Egon Stephan, Die Einstellung zur Todesstrafe, εις: Zeitschrift für die

gesamte Strafrechtswissenschaft, 89: 1977, 1046-1067). Ανάλογες διαπιστώσεις, αλλά με παρεμπόπτοντα χαρακτήρα για το υπό εξέταση θέμα της θανατικής ποινής, προκύπτουν και από τη γενικότερη έρευνα που πραγματοποιήθηκε με τη φροντίδα του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών σε πληθυσμιακό δείγμα (2007 ατόμων) από αντιπροσωπευτικά διαμερίσματα της Ελλάδας, κατά την περίοδο Μαΐου-Ιουνίου 1977. Ειδικότερα διαπιστώθηκε ότι στο ερώτημα αν «κατά τη γνώμη σας πρέπει να διατηρηθεί η ποινή του θανάτου;» οι αρνητικές απαντήσεις από άτομα με μορφωτικό επίπεδο ανώτατης παιδείας έφθασαν το 67,9%, ενώ στους αναλόγως δεν ήσαν περισσότερες από 44,6% με κλιμακούμενη και εδώ διαφοροποίηση μεταξύ των δύο ακραίων αυτών κατηγοριών πληθυσμού. Σαφείς τάσεις κατά της θανατικής ποινής παρατηρήθηκαν επίσης, προ πάντων, σε κατοίκους αστικών ή μεγαλοαστικών περιοχών, αριστερής πολιτικής τοποθέτησης, μικρής ηλικίας, χωρίς οικογενειακές υποχρεώσεις (άγαμους), χωρίς παιδιά, με φοιτητική (κυρίως) ιδιότητα και, με ελαφρή υπεροχή, του γυναικείου φύλου (Ηλ. Δασκαλάκη κ.α., Απονομή της ποινικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 1983, σελ. 135 επ.).

12. Τέλος σε μια έρευνα με διαφορετική κατεύθυνση και στόχους, με κύριο δηλ. άξονα προβληματικής την κατανόηση των «στάσεων» του κοινού απέναντι στη θανατική ποινή (έγινε το καλοκαίρι και φθινόπωρο 1974 στην περιοχή San Francisco Ην. Πολιτειών Αμερικής και ρωτήθηκαν περί τα 500 άτομα), προέκυψαν τρία κυρίως, ενδιαφέροντα συμπεράσματα: *Πρώτον, ακόμη και οι (θεωρητικοί) υποστηρικτές της θανατικής ποινής θα εδίσταζαν στην πλειονότητά τους να ψηφίσουν υπέρ της θανατικής εκτέλεσης* αντί για ισόβια κάθειρξη ενός δολοφόνου, αν ήσαν μέλη ενός δικαστηρίου ενόρκων (60% από αυτούς παραδέχθηκαν ότι για μια τέτοια απόφασή τους θα χρειάζονταν «κάπως περισσότερες» ή «πολύ περισσότερες αποδείξεις ενοχής»). *Δεύτερον, το επίπεδο γνώσεων του κοινού σχετικά με την εφαρμογή και τις συνέπειες της θανατικής ποινής είναι οπωσδήποτε χαμηλό* (αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι από τους ερωτηθέντες ένα 43,2% «δεν είχαν ιδέα» εάν η θανατική ποινή έχει πράγματι καταργηθεί στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, ενώ από τους υπόλοιπους μόνον ένα 38,8% έδωσε, έστω και με επιφύλαξη, τη σωστή καταφατική απάντηση· πάντως θα πρέπει να τονισθεί εδώ ότι ορισμένες άλλες ερωτήσεις της έρευνας με ανάλογο περιεχόμενο και στόχους, π.χ. σχετικά με την εκφοβιστική δύναμη της θανατικής ποινής, δεν επιτρέπουν τη συναγωγή ασφαλών συμπερασμάτων για το επίπεδο πληροφόρησης του κοινού, δεδομένου ότι τα αντίστοιχα θέματα εξακολουθούν ακόμη να στασιάζονται, ιδίως έπειτα από τις πολυσυζητημένες έρευνες του Isaac Erlich για τη σημασία της θανατικής ποινής στη γενική πρόλη-

ψη). Τρίτον, το κοινό αντιδρά (ακόμη) στο πρόβλημα της θανατικής ποινής με συναισθηματικό — συμβολικό τρόπο, χωρίς λογική θεμελίωση ή/και επιστημονική τεκμηρίωση των στάσεων του αυτών (αξιοσημείωτο είναι ότι ενώ περί το 93% των υποστηρικτών της θανατικής ποινής θεώρησαν πως αυτή έχει καλύτερο εκφοβιστικό αποτέλεσμα (έναντι της ισόβιας κάθειρξης) για ν' αποτρέπει τη διάπραξη σοβαρών εγκλημάτων, ωστόσο περί τα 2/3 από αυτούς παραδέχθηκαν ότι θα συνέχιζαν να υποστηρίζουν τη θανατική ποινή, ακόμη και αν αποδεικνυόταν επιστημονικά ότι η ποινή αυτή δεν έχει καλύτερα εκφοβιστικά αποτελέσματα σε σχέση με την ισόβια κάθειρξη (βλ. Ph. C. Ellsworth/Lee Ross, *Public Opinion and Capital punishment: A Close Examination of the Views of Abolitionists and Retentionists*, εις: *Crime and Delinquency* 29: 1983, 116-169 και R.M. Bohm, *American Death Penalty Attitudes. A Critical Examination of Recent Evidence*, εις: *Criminal Justice and Behavior*, 14:1987, 380-396:388).

13. Ενόψει των παραπάνω διαπιστώσεων, ιδίως σε σχέση με την ελλιπή πληροφόρηση και τον συναισθηματικό — συμβολικό τρόπο αντίδρασης του κοινού στο θέμα της θανατικής ποινής, δεν είναι ίσως παράδοξο ότι ακόμη και σήμερα *το κοινό προηγμένων χωρών εξακολουθεί ν' αποκλίνει μάλλον υπέρ της θανατικής ποινής*. Έτσι στην έρευνα του Stephan εκδηλώθηκε υπέρ της θανατικής ποινής ένα ποσοστό 54% των ερωτηθέντων (όσο δηλ. περίπου και στο σύνολο των Δυτικογερμανών, όπως τουλάχιστον προέκυψε σε παράλληλη έρευνα του Ινστιτούτου Δημοσκοπίας Allensbach, όπου όμως οι «αναποφάσιστοι» καταμετρήθηκαν ξεχωριστά), στην έρευνα των Ellsworth/Ross το (όχι αντιπροσωπευτικό) ποσοστό των υποστηρικτών έφθασε το 58,9% με ένα 10,4% αναποφάσιστων (ομοιότητα παρατηρείται και εδώ με τα αντίστοιχα ποσοστά της σφυγμομέτρησης Harris σε παναμερικανική κλίμακα: 59% υπέρ και 18% αναποφάσιστοι), ενώ και στη γενικότερου χαρακτήρα έρευνα της Κ.Δ. Σπινέλλη τα ποσοστά των υποστηρικτών εμφανίσθηκαν ως ιδιαίτερα υψηλά (συγκεκριμένα, σε δείγμα 100 κρατουμένων από τις Φυλακές Κορυδαλλού κατά την περίοδο Δεκ. 1979 - Φεβρ. 1980, οι 49% των ερωτηθέντων θεώρησαν πως «πολλά άτομα θα κάθονταν ήσυχα» αν προβλεπόταν ποινή θανάτου για περισσότερα εγκλήματα και 19% είπαν πως αυτό θα συνέβαινε για «αρκετά άτομα», ενώ ανάλογα ποσοστά συγκέντρωσαν πληθυσμιακά δείγματα από ισόποσες ομάδες ελέγχου του κοινού (αντίστοιχα: 41,5% και 33,3%) και των αστυνομικών (53,5% και 33,7%) (βλ. Κ.Δ. Σπινέλλη, *Η γενική πρόληψη των εγκλημάτων*, Αθήνα: Α.Ν. Σάκκουλας, 1982, σελ. 211 επ., 277, 294 επ., 441· σημειώνεται, πάντως, ότι στην προαναφερθείσα έρευνα του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών οι υποστηρικτές της θανατικής ποινής φθάνουν — περιέργως — μόλις το 35,8%...).

14. Οι ελαφρές όμως αυτές αποκλίσεις του κοινού υπέρ της θανατικής ποινής, στο μέτρο που αποδίδονται σωστά από τις σχετικές δημοσκοπήσεις, δεν σημαίνουν απαραίτητα και αντίστοιχη συγκατάθεση του κοινού για πραγματοποίηση θανατικών εκτελέσεων. Αντίθετα, όπως αναφέρθηκε ήδη, από την έρευνα των Ellsworth/Ross προκύπτει ότι μια μεγάλη μερίδα του κοινού ναι μεν αποδέχεται τη θανατική ποινή ως γενικό προληπτικό μέτρο περιστολής της εγκληματικότητας, *όχι όμως και ως συγκεκριμένο εφαρμοστέο μέτρο κατά επικίνδυνων εγκληματικών*, ως προς τους οποίους εκδηλώνεται προτίμηση, εν πάση περιπτώσει, για επιβολή της ισόβιας κάθειρξης. Ίσως η διαπίστωση αυτή θα μπορούσε να δώσει επιχειρήματα σε εκείνους που θεωρούν αναγκαία τη διατήρηση, και στη χώρα μας, του σημερινού status της θανατικής ποινής: ούτε κατάργησή της (παρά το 6ο Πρωτόκολλο της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, στο οποίο προσεχώρησε και η Ελλάδα την 2.5.1983, χωρίς όμως να το έχει κυρώσει ακόμη), αλλά ούτε και εκτέλεση των απαγγελλομένων από τα δικαστήρια θανατικών καταδικών (η τελευταία εκτέλεση έγινε, ως γνωστόν, την 25.8.1972).

Ανεξάρτητα από το εάν η τακτική αυτή της «δαμόκλειας σπάθης» είναι επιβεβλημένη ή όχι αυτή τη στιγμή για τη συγκράτηση και περιστολή της «βαριάς εγκληματικότητας», που οπωσδήποτε σημειώνει έξαρση στη χώρα μας κατά την τελευταία δεκαετία (βλ. *Πρακτικά Βουλής* της 22.4.1988, σελ. 5330, όπου και σχετικά στατιστικά στοιχεία), θεωρώ πάντως ότι σε μακροπρόθεσμο πλαίσιο η θανατική ποινή δεν θα μπορέσει να ανθέξει τελικά τη δοκιμασία του χρόνου. Σε κοινωνίες μετριοπαθείς, δημοκρατικές, ανθρωποκεντρικές, κοινωνίες ανθρώπων με υψηλό μορφωτικό και κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, όπως αυτή στην οποία τείνει και η σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα, είναι βέβαιο ότι δεν υπάρχει καμιά θέση για τη θανατική ποινή.